

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO WOBEC KLASZTORÓW CYSTERSKICH W KRÓLESTWIE POLSKIM

Przez wiele lat badania nad dziejami cystersów w Polsce koncentrowały się wokół problemów związanych z procesem fundacji poszczególnych klasztorów i z początkowym, najświetniejszym okresem ich rozwoju. Stąd najgruntowniej zostały zbadane początki klasztorów, rozwój wielkiej własności i szerzej całej gospodarki cysterskiej, problem misji pruskiej i ruskiej, a także udział cystersów w rozwoju architektury. Helena Chłopocka przedstawiając przegląd poglądów polskiej historiografii na fundację cystersów w Polsce średniowiecznej wskazała na ich ewolucje. Podkreśliła, że w ostatnich dziesięcioleciach dokonano rewizji wielu od dawna przyjmowanych poglądów, między innymi na pionierską rolę gospodarki cysterskiej, chociaż i dziś nie neguje się ich talentów w tej dziedzinie. Nie utrzymał się też dawniejszy pogląd, że cystersi izolowali się od społeczeństwa, gdyż coraz pełniej rozpoznajemy ich związki z dworami książęcymi i kręgami feudalnymi, ich udział w życiu politycznym, a także prowadzenie działalności charytatywnej¹.

Wszyscy badacze zgodnie podkreślają, że bardzo słabo zbadane są dzieje „szarych mnichów” w XIV, a przede wszystkim w XV w. To niedostateczne rozpoznanie działalności cystersów w późnym średniowieczu jest też widoczne w syntezie Jerzego Kłoczowskiego². Taki stan badań jest w dużym stopniu efektem powszechnego poglądu, że w ostatnich wiekach średniowiecza zakon cystersów, a więc i jego klasztory w Polsce, znalazł się w stanie głębokiego kryzysu go-

¹ H. Chłopocka, *Fundacje cysterskie w Polsce średniowiecznej w poglądach historiografii polskiej*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987 s. 9–24.

² J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1 *Średniowiecze*, Kraków 1966. Opactwom cysterskim w późnym średniowieczu Autor poświęcił kilka stron, omawiając je w kontekście ogólnego kryzysu zakonów mniszych, s. 495–503.

spodarczego i organizacyjnego, a reprezentowany przez cystersów model pobożności coraz mniej przystawał do nowych potrzeb społecznych. Skierowało to zainteresowania badaczy ku innym rozwijającym się prężnie wspólnotom zakonnym³. Są to z pewnością poglądy słuszne, ale warto też podkreślić, że wszystkie powstałe w poprzednich wiekach klasztory cysterskie istniały i działały poszukując swego miejsca w zmieniającej się rzeczywistości.

W Europie zachodniej kryzys zakonów mniszych wystąpił wcześniej i ostrzej niż w Polsce i wiązał się zarówno z czternastowiecznym regresem w gospodarce rolnej, jak i z kryzysem średniowiecznych struktur społecznych i politycznych, a także Kościoła łacińskiego, szczególnie dramatycznym w okresie wielkiej schizmy. Niemalże znaczenie miał postępujący na przestrzeni XIV i XV w. proces rozpadu „Rzeczypospolitej chrześcijańskiej” i wzrost znaczenia suwerennych monarchii, których władcy zmiierzali do rozciągnięcia swej władzy na Kościół w swym państwie. Wobec kryzysu papieża dążenia te spotykały się często z aprobatą biskupów a także wspólnot zakonnych. Wszystko to zmuszało scentralizowane i oparte na gospodarce wiejskiej zakony mnisze do podjęcia wszechstronnych reform. Tym bardziej, że towarzyszące kryzysowi wołanie o reformę ogarnęło cały Kościół, a wzrost potrzeb religijnych wiernych zmuszał wszystkie instytucje kościelne do podjęcia głębokich reform wewnętrznych i wyjścia naprzeciw nowym potrzebom wiernych.

W tej sytuacji także zakon cystersów, aby odnaleźć się w nowej rzeczywistości musiał podjąć reformę w różnych sferach swej działalności. Konieczna była zmiana struktury gospodarki opartej na wielkiej własności ziemi i przejście na system dzierżaw i czynszów, oraz bliższe związki z miastem. Zakon musiał też uelastyczyć swą centralistyczną strukturę a umocnić związki prowincjonalne i silniej oprzeć się na władzy państwowej. Konieczne stało się podniesienie poziomu intelektualnego mnichów, poprzez rozwój szkół klasztor-

³ Najwięcej uwagi poświęcono mendykanom. Obok licznych prac drobniejszych ukazały się dwa obszernie tomy *Studiów nad historią dominikanów w Polsce*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975; także pod redakcją J. Kłoczowskiego: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, t. 1 cz. 1–3, Kraków 1983, 1989. Ostatnio ukazała się książka T. M. Trajdosy, *U zarania karmelitów w Polsce*, Warszawa 1993; sporo miejsca poświęcono paulinom. Wyniki badań publikowane są głównie w kolejnych tomach „Claramontana”. Tam też ukazała się ważna praca J. Wiesiołowskiego, *Fundacje paulińskie XIV–XV wieku na tle ruchu fundacyjnego klasztorów w Polsce*, „Studia Claramontana” t. 6: 1985 s. 145–158.

nych i własnych kolegiów uniwersyteckich⁴. Wreszcie, podobnie jak inne wspólnoty zakonne, musieli cystersi podjąć reformę wewnętrzną godząc dwie sprzeczne tendencje – powrót do obserwancji i szersze otwarcie na zewnątrz, co wywoływało głębokie rozdarcia i liczne konflikty wewnątrz wspólnot klasztornych.

W historiografii europejskiej problemy te są od dawna badane, natomiast historycy polscy podejmujący badania nad działalnością cystersów w późnym średniowieczu będą musieli odpowiedzieć na pytanie, jak te procesy przebiegały w polskich warunkach.

Nie znaczy to, że późnośredniowieczne dzieje cystersów w Polsce są białą plamą w polskiej historiografii. J. Kłoczowski w interesującym studium *Prowincja polska cystersów w świetle akt kapituł generalnych w XV wieku* wskazał na słabnącą władzę kapituły generalnej i rozluźnienie zależności od klasztorów macierzystych na rzecz wzmocnienia powiązań prowincjonalnych. Ukazał jak trudny był to proces i jakie perturbacje przeżywały w związku z tym polskie klasztory⁵. Próby reform wewnętrznych podejmowane przez opatów poszczególnych klasztorów najpełniej przedstawił Jan Fijałek w swym znakomitym dziele o Jakubie z Paradyża⁶. Skromne, jak dotąd, badania nad dziejami poszczególnych klasztorów w późnym średniowieczu wskazują, że także w Polsce transformacja gospodarcza cystersów przebiegała wcale sprawnie⁷. Nowe, interesujące ustalenia odnośnie do szkolnictwa i studiów cystersów przyniosły prace K. Kaczmarka⁸.

Drobnym przyczynkiem do badań nad późnośredniowiecznymi dziejami cystersów w Królestwie Polskim są poniższe refleksje. Pragnę w nich zwrócić uwagę na rolę króla Władysława Jagiełły w procesie

⁴ Można mieć nadzieję, że ukaże się drukiem praca K. Kaczmarka, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w późnym średniowieczu*, Poznań 1992, (mps Biblioteka UAM).

⁵ J. Kłoczowski, *Prowincja polska cystersów w świetle akt kapituł generalnych tego zakonu w XV w. w: Polska w świetle. Szkice z dziejów kultury polskiej*. Warszawa 1972 s. 179–199.

⁶ J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża i uniwersytet krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 1–2 Kraków 1900.

⁷ Zwrócili na to uwagę, Z. Kozłowska-Budkowa – S. Szczur, *Dzieje opactwa cystersów w Koprzywnicy do końca XIV wieku*, „Nasza Przyszłość” (dalej cyt. NP), t. 60: 1983 s. 5–76; K. Kaczmarek, *Dzieje klasztoru cystersów w Przemęcie do poł. XVII wieku*, Poznań 1988, (mps IH UAM); M. Barnowski, *Fundacja i rozwój uposażenia klasztoru cystersów w Zemsku (Bledzewie)* Poznań 1988, (mps IH UAM); M. Niwiński, *Opactwo cystersów w Wąchocku. Fundacja i dzieje uposażenia do końca wieków średnich*, Kraków 1930.

⁸ K. Kaczmarek, *Z badań nad studiami uniwersyteckimi cystersów z ziem polskich*, NP t. 79: 1993 s. 77–88.

przystosowywania się polskich klasztorów cysterskich do nowych warunków i w podejmowanych próbach reform.

Podstawę źródłową dla dalszych rozważań stanowią dokumenty wystawione przez króla dla poszczególnych klasztorów w latach 1386–1434, to jest w czasie panowania tego władcy. Rzecz jasna daty te nie stanowią cezury ani w dziejach zakonu ani poszczególnych klasztorów, jednak w znacznym stopniu pokrywają się z okresem ważnym w dziejach całego Kościoła, z okresem rozkwitu koncyliaryzmu i wielkich soborów reformacyjnych. Sądzę, że spojrzenie na polskie klasztory cysterskie niejako z zewnątrz, od strony polityki króla, może być przydatne w dalszych badaniach.

Władysław Jagiełło wystawił 63 dokumenty dla klasztorów cysterskich znajdujących się na terenie Królestwa Polskiego. Brak dokumentów dla klasztorów śląskich i pomorskich świadczy, że króla interesowały jedynie klasztory znajdujące się na ziemiach podległych jego władzy, a nie archidiecezji gnieźnieńskiej. Liczba 63 dokumentów wobec ponad 2000 znanych dokumentów Jagiełły nie wydaje się duża, ale jeżeli zestawimy ją z liczbą około 137 dokumentów wystawionych dla klasztorów wszystkich innych reguł, to skłania do zastanowienia. Przykładowo dla wszystkich klasztorów dominikanów i dominikanek Jagiełło wystawił 23 dokumenty, dla franciszkanów tylko 3, ale dla klarysek 11. Benedyktyni i benedyktynki otrzymali 18 dokumentów, kanonicy regularni św. Augustyna 21, bożogrobcy z Miechowa i jego prepozytur 16, a norbertanie i norbertanki 12. Inne klasztory otrzymały od 8 do 1 dokumentu⁹. Przewaga dokumentów wystawionych dla cystersów jest więc uderzająca. Wszystkie zostały wystawione przez kancelarię królewską, w większości zawierają listę świadków i mają końcowe formuły kancelaryjne, w których najczęściej występują szefowie kancelarii.

W większości dokumenty były wystawiane na prośbę opata i konwentu, czasem jako motyw wystawienia pojawia się prośba o modlitwy za duszę żony, za zdrowie i pomyślność króla i jego rodziny, oraz za pomyślność Królestwa. Czasem oba motywy występują wspólnie, czasem nie pojawia się żaden.

Z liczby 63 dokumentów, 22 stanowią potwierdzenie wcześniej-

⁹ Dokumentację przedstawiam w trzech załączonych tabelach. Zawierają one wyłącznie dokumenty królewskie wystawione dla klasztorów. Król wystawił też dokumenty dla ludności wsi i miast klasztornych, które nie zostały tutaj uwzględnione. W toku dalszych badań może ulec zmianie liczba dokumentów wystawionych przez króla dla innych klasztorów, nie sądzę jednak, aby zmieniło to ogólny obraz.

szych nadań i przywilejów, zaś 41 to nadania wsi, lasów, dochodów oraz przywileje handlowe i celne, prawo zakładania targów i jarmarków, zgody na lokacje wsi i miast na prawie niemieckim. Sporą grupę stanowią przywileje sądowe chroniące dany klasztor przed ingerencją urzędników królewskich, bądź odwrotnie, nakazujące im ochronę dóbr i praw klasztorów. Czasem król występuje jako arbiter w sporach między klasztorami, lub między klasztorem a potomkami jego fundatorów, bądź właścicielami okolicznych dóbr¹⁰.

Treść tych dokumentów wymaga dalszych badań w kontekście sytuacji i polityki gospodarczej poszczególnych klasztorów, ale już w tej chwili można ostrożnie przyjąć, że król wspierał nowy model gospodarki cysterskiej, polegający na dążeniu do komasacji gruntów drogą kupna bądź zamiany, rozwijaniu targów, zakładaniu młynów stawów rybnych, lokowaniu miast i kupowaniu w miastach domów, jatek itp. Król aprobował i wspierał przeniesienia klasztorów w miejsca bardziej dogodnie dla ich rozwoju, najczęściej do pobliskich miast. Wszystkie translokacje klasztorów wielkopolskich: Łekno, Wągrowiec, Zemsko–Bledzew, Wieleń–Przemęt, dokonały się w czasach panowania Władysława Jagiełły za jego aprobatą i pomocą¹¹.

Znana nam działalność gospodarcza Koprzywnicy, a także kilku klasztorów wielkopolskich świadczy, że cystersi z dużą energią i z niezłymi efektami rozwijali nowy typ gospodarki i jest zrozumiałe, że w jej realizacji szukali wsparcia króla. Otwarte pozostają pytania, jakimi drogami docierali mnisi do króla i dlaczego król wspierał ten zakon, który w świetle dotychczasowych badań był pogrążony w kryzysie, nie angażował się w misje na wschodzie i w znacznym stopniu, chociaż mniejszym jak sądzono, skupiał w swych klasztorach cudzoziemców. Tak znaczące wsparcie króla dla cystersów trudno tłumaczyć tym, że być może bardziej niż inne klasztory troszczyli się o przechowanie dokumentów i dlatego zachowało się ich tak wiele. Sądzę, że szukać trzeba głębiej i przyjrzeć się polityce króla i jego stosunkowi do zachodzących w Kościele zmian.

Wpierw jednak odnotujmy, że cystersi cieszyli się zainteresowaniem króla przez cały okres jego panowania. Liczba dokumentów w przedziałach dziesięcioletnich rozkłada się dość równomiernie: 1386–

¹⁰ Tabela nr 2.

¹¹ A. Wyrwa, *Uwagi o przyczynach translokacji wielkopolskich klasztorów cysterskich w XIV i XV wieku*, w: *Mente et Litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań 1984 s. 139–246; J. Łojko, *Najnowsze badania nad dziejami tzw. kolońskich klasztorów cysterskich w Wielkopolsce w świetle źródeł*, w: *Historia i kultura cystersów*, s. 182–192.

1395 – 14; 1396–1405 – 10; 1406–1415 – 16; 1416–1425 – 10; 1426–1434 – 13. Nie zauważamy też wyraźnego związku między pobytami króla w opactwie a wystawieniem dokumentu, chociaż, rzecz jasna, większość dokumentów dla klasztorów wielkopolskich czy małopolskich wystawiono w czasie pobytu króla w tej dzielnicy. Nie było to jednak regułą¹².

Bardziej interesujące informacje przynosi zestawienie liczby dokumentów wystawionych dla poszczególnych klasztorów, tu bowiem różnice są znaczące. Władysław Jagiełło wystawiał dokumenty dla trzynastu opactw cysterskich, siedmiu wielkopolskich i sześciu małopolskich. Najwięcej dokumentów otrzymały Mogiła – 13 i Łąd – 12, 10 dostała Koprzywnica. Te trzy klasztory otrzymały zatem więcej jak połowę wszystkich dokumentów i do nich jeszcze wrócimy¹³.

Nie wiemy jakimi drogami szukali cystersi protekcji króla. Nie mieli takiego protektora jak benedyktyni z Łysej Góry, których opat Mikołaj Drozdek był długoletnim kaznodzieją i kapłanem Jagiełły, czy dominikanie, których prowincjał Jan Biskupiec był bliskim i zaufanym doradcą króla. Cystersów nie znajdujemy ani na dworze ani w kancelarii królewskiej. Wielu opatów miało zapewne bezpośredni dostęp do króla, gdy ten odwiedzał klasztor. Wizyty takie nie były jednak zbyt częste¹⁴. Znaną są bezpośrednie związki króla z kolejnymi opatami Mogiły, ale i one nie mogą wyjaśnić zainteresowania Jagiełły cystersami. Nie można wykluczyć, że wpływowymi protektorami cystersów byli biskupi, którzy w Polsce byli głównymi inspiраторami reformy Kościoła, także wspólnot zakonnych¹⁵.

¹² Przykładowo spośród 29 dokumentów dla klasztorów Wielkopolskich, 11 wystawiono poza tę dzielnicę. W odniesieniu do klasztorów małopolskich takich przypadków było tylko 4.

¹³ Tabela nr 2; można przypuszczać że ilość dokumentów królewskich dla poszczególnych klasztorów i czas ich wystawienia należy wiązać z operatywnością gospodarczą opatów. Trzeba to jednak zbadać.

¹⁴ Jagiełło przebywał w następujących opactwach, a ściślej w miejscowościach ich lokalizacji: Mogiła – 1388, 1389 (3 razy), 1409; Łąd – 1392, 1405, 1407, 1414, 1418, 1425, 1430; Wąchock – 1394; Sulejów – 1410, 1411, 1416; Jędrzejów – 1416, 1419, 1430; Koprzywnica – 1399, 1405, 1406, 1408, 1417, 1420, 1428, 1430, 1433; Paradyż, 1425 (2 razy); A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972. Jak widać, daty pobytu w klasztorze tylko w sześciu przypadkach wiążą się z wystawieniem dokumentu, tabela nr 2. Nie znaczy to, że król nie mógł odwiedzić któregoś z klasztorów, gdy przebywał w jego pobliżu.

¹⁵ Zwracają na to uwagę: T. Silnicki, *Z dziejów kościoła w Polsce*, Warszawa 1960 s. 455–481, oraz J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 138–153.

Koniec XIV i pierwszy połowa XV w. to także w Polsce czas, w którym nasiliły się ruchy reformatorskie i ścierały się różne wpływy i koncepcje. W tym okresie Polska znalazła się pod silnym wpływem czeskiego ruchu reformatorskiego okresu przedhusyckiego, żywe chociaż mniej przez naukę rozpoznane były wpływy węgierskiego nurtu *devotio moderna*. Nie bez znaczenia były też wpływy włoskie idące z uniwersytetu w Padwie, silnego ośrodka koncyliaryzmu, gdzie studiowali luminarze krakowskiej szkoły prawa: Paweł Włodkowic, Andrzej Łaskarz, Piotr Wysz... Nurty te zbiegały się wokół dworu Jadwigi i Jagiełły, gdzie we współpracy z Piotrem Wyszem biskupem krakowskim i przybyszami z Pragi rodziła się koncepcja odnowienia uniwersytetu, fundacji klasztorów propagujących nowy styl działania i nowe nurty pobożności. Po odnowieniu uniwersytetu jego profesorem, w większości wychowankowie Pragi, włączyli się w ogólnoeuropejskie dyskusje nad reformą Kościoła, preferując, podobnie jak większość ówczesnych polskich biskupów, koncyliaryzm. Wydaje się, że w Polsce na przełomie XIV i XV w. wytworzyła się podobna sytuacja jak w Pradze przed wybuchem burzy husyckiej.

W Czechach drugiej połowy XIV w. reformą Kościoła zainteresowani byli arcybiskupi Arnost z Pardubic i Jan z Jenštejna, władcy Karol IV i jego syn Wacław IV, oraz profesorowie uniwersytetu praskiego. Stwarzało to dobre warunki dla rozwoju różnych nurtów i koncepcji reformatorskich. Swobodnie rozwijali działalność wielcy kaznodzieje reformatorzy, na uniwersytecie trwały ożywione dyskusje, a władcy i biskupi wspierali klasztory różnych reguł najbardziej zaangażowane w reformę, jak klasztor eremitów św. Augustyna w Rudnicach, kartuzów i dominikanów w Pradze. Z tym ostatnim klasztorzem związany był znany reformator zakonu dominikanów i współpracownik Rajmunda z Capui, Henryk Bitterfeldt. Poparciem władców i arcybiskupów cieszył się też klasztor cystersów w Zbrasławiu, gdzie spisano *Malogranatum* – podstawowy podręcznik czeskiej *devotio moderna*¹⁶.

Różnorodne i dość dobrze rozpoznane kontakty polsko-czeskie pozwalają przypuszczać, że wzorem Czech także w Polsce preferowano model ścisłej współpracy biskupów, króla i odnowionego uniwersytetu w dziele reformy Kościoła. Z tych trzech czynników najbardziej zbadane jest stanowisko króla-neofity wobec reformatorskich

¹⁶ Literatura na ten temat jest ogromna, stosunkowo wszechstronnie omawia te problemy E. Winter, *Frühumanismus. Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14 Jahrhundert*, Berlin 1964.

nurtów w Kościele. Sporo natomiast wiemy o działalności na tym polu królowej Jadwigi¹⁷.

Chryścianizacja Litwy i konieczność organizowania Kościoła łacińskiego na Rusi sprawiły, że mecenat króla objął przede wszystkim te tereny. Na Litwie i Rusi król wyraźnie wspierał rozwój organizacji diecezjalnej, od fundacji biskupstw po liczne fundacje i donacje kościołów parafialnych. Mniejszym zainteresowaniem króla cieszyły się na tych terenach zakony, wyjątkiem byli dominikanie we Lwowie¹⁸.

Natomiast w Królestwie Polskim, gdzie struktury kościelne były od dawna utrwalone i mocno wrosnięte w państwo, a duchowieństwo odgrywało znaczącą rolę polityczną, król, wzorem ówczesnych monarchów, dążył do uzyskania nań wpływu i wciągnięcia w orbitę swej polityki. Warto przypomnieć, że już w czasach Jagielly żaden biskup nie zasiadł na swej stolicy bez poparcia i zgody króla. Biskupami byli przeważnie wykształceni i bywali w świecie prawnicy i teologowie, biegli dyplomaci, którzy przed objęciem biskupstwa piastowali wysokie stanowiska w kancelarii królewskiej, a jako biskupi nadal blisko współpracowali z królem. Także wielu kanoników katedralnych związanych było z dworem i kancelarią królewską a także z uniwersytetem. Wspierali oni króla w wielu sprawach politycznych, ale również szukali u niego pomocy, między innymi w realizacji swej koncepcji reformy Kościoła.

Problemem mało zbadanym jest stosunek Jagielly do działających w Polsce zakonów. Hojność króla i jego pobożne pielgrzymki do różnych klasztorów najczęściej tłumaczono gorliwością neofity, aczkolwiek w nowszej literaturze nie brak też sugestii, że także wobec zakonów, król prowadził świadomą i przemyślaną politykę¹⁹.

Wiele faktów wskazuje, że Jagiełło, być może z inspiracji bisku-

¹⁷ I ten problem ma obszerną literaturę. Poza kilkoma biografiami królowej Jadwigi i licznymi pracami poświęconymi kontaktom polsko-czeskim warto zwrócić uwagę na spostrzeżenia M. Gębarowicza, *Psalterz Floriański i jego geneza*, Wrocław 1965; K. Górskiego, *Osobowość królowej Jadwigi na tle religijności średniowiecza*, „*Polonia Sacra*” t. 2: 1949 z. 4 s. 224–232.

¹⁸ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego*, Poznań 1963; Tenże, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, Poznań 1972; T. M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława Jagielly 1386–1434*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1983. W tych pracach cytowana dawniejsza literatura.

¹⁹ S. Hartleb, „*Dla pomnożenia chwały Bożej*”, *Jagiellove i Jadwigi fundacje i darowizny na rzecz Kościoła w Koronie i na Litwie*, NP t. 1: 1946 s. 5–43. W pracy nie wykorzystano całego materiału.

pów, podobnie jak władcy czescy wspierał klasztory, które były ośrodkami reformy, oraz opatów i przeorów, którzy podjęli dzieło reformy w swych klasztorach. O pozytywnym stosunku Jagielly do nowych prądów w Kościele i ruchów reformatorskich w klasztorach mogą świadczyć jego fundacje i dotacje. Jagiełło nie był wprawdzie fundatorem wielu klasztorów, ale czas wielkich fundacji królewskich już minął w całej Europie. Warto jednak podkreślić, że fundowane przez niego klasztory były związane z nowymi prądami w Kościele i pośrednio lub bezpośrednio wywodziły się z czeskich klasztorów reformatorskich. W 1390 r. wraz z królową Jadwigą sprowadził do Krakowa benedyktynów słowiańskich z praskiego klasztoru Emaus. Mieli oni, jak przypuszcza się w literaturze, przygotowywać kadry do misji na wschodzie, ale być może wychowany w tradycji prawosławia Jagiełło widział ich rolę także w Polsce? Jeżeli tak było to szybko od tych zamiarów odstąpił, gdyż nie ma śladów, aby król interesował się tą fundacją. Z Czech przybyli do Polski karmelici, których król osadził w Krakowie i Poznaniu²⁰. W 1405 r., być może z inspiracji Piotra Wysza, sprowadził Jagiełło z Kłodzka kanoników regularnych św. Augustyna i osadził ich przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu. Zakonnicy utrzymywali ścisły kontakt z mistrzami uniwersytetu. Nie zerwali też związków z macierzystym klasztorem w Rudnicach, który był ważnym ośrodkiem czeskiej *devotio moderna*²¹. W 1409 r., za namową swego spowiednika Hieronima z Pragi, reformatora i koncyliarzysty, król ufundował klasztor Norbertanów w Nowym Sączu. Warto podkreślić, że w tym właśnie czasie Norbertanie podjęli reformę w swych klasztorach²². Jagiełło interesował się również eremitami św. Augustyna, których z Czech do Krakowa sprowadził Kazimierz Wielki i osadził przy kościele św. Katarzyny. Jagiełło wprowadził ich do Olkusza, Krasnegostawu i Pilzna²³. Opieką króla cieszyli się również paulini sprowadzeni z Węgier przez Władysława Opolczyka do Częstochowy i Wielunia. Król, po

²⁰ J. Krukowski, *O słowiańskim klasztorze św. Krzyża i klasztorze benedyktynów słowiańskich założonym przez Jadwigę i Jagiełłę...*, Kraków 1886; T. M. Trajdos, *U zarania karmelitów*, s. 14–38.

²¹ *W pięćsetną rocznicę założenia klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie*, Kraków 1905. Literatura dotycząca dziejów tego klasztoru została omówiona w pracy: *Kanonicy regularni laterańscy w Polsce. Studia z dziejów kongregacji krakowskiej XV–XIX w.*, red. Z. Jakubowski, Kraków 1975.

²² W. Knapiński, *Święty Norbert i jego zakon*, Warszawa 1885; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 145.

²³ W. Kolak, *Klasztor Augustianów przy kościele św. Katarzyny w Krakowie do połowy XVI wieku*, Kraków 1982 s. 15–16, 27 n.

pokonaniu Opolczyka, na nowo je ufundował i uposażył²⁴. Wszystkie te klasztory otwierały się na środowisko zewnętrzne, podejmując pracę duszpasterską. Wydaje się, że tę otwartość połączoną z przestrzeganiem reguły w życiu wewnętrznym, król wyraźnie wspierał. Potwierdza to jego hojność dla bożogrobców z Miechowa i ich prepozytur²⁵, a także fundacja w 1426 r. w Lublinie klasztoru brygidek. Bowiernie i ten zakon założony w końcu XIV w. przez św. Brygidę miał łączyć życie kontemplacyjne z czynnym. Fundacja ta miała powstać znacznie wcześniej i być zlokalizowana na polach Grunwaldu w podzięce za odniesione zwycięstwo. Już przed 1412 r. Jagiełło zdecydował się na fundację klasztoru w Lublinie, ale być może z powodu trudności w pozyskaniu zakonnic, mogła być ona zrealizowana w 1426 r.²⁶

Wiemy również, że król wspierał dążenia reformatorskie w starych zasiedlonych klasztorach benedyktyńskich czy dominikańskich, a jak przypuszczamy — również cysterskich.

Tadeusz Silnicki, zajmując się reformą klasztorów benedyktyńskich w Polsce stwierdził, że współistniały dwie drogi jej przeprowadzenia. Jedna czerpała wzory z reformujących się klasztorów w Subiaco, Kassel czy czeskiego Brzewnowa i polegała na przeprowadzeniu reformy w jednym klasztorze, wokół którego miały się następnie gromadzić inne reformujące się klasztory. Druga zrodzona z ducha koncyliaryzmu szła w kierunku skoncentrowania wysiłków reformatorskich w obrębie terytorium państwa, osłabienia wpływów centralnych władz zakonów, zniesienia egzempcji i powierzenia pieczy nad reformą biskupom, którzy na synodach mieli ustalać jej kierunki²⁷.

W tym duchu rozpoczął reformy Piotr Wysz, który w statutach z lat 1392–1396 nakazał klasztorom przestrzeganie reguły i zarządził wizytacje klasztorów przez biskupów osobiście lub przez wyznaczonych przez nich wizytatorów. Biskupi mieli też zwoływać kapituły zakonów. W zakonie benedyktynów propagatorem idei Piotra Wysza był opat Tyńca — Mściława, który wraz z biskupem uczestniczył w

²⁴ J. Wiesiołowski, *Fundacje paulińskie*, s. 145–158; L. Wojciechowski, *Fundacja klasztoru Paulinów w Wieluniu*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 35: 1987 z. 3 s. 61–69; E. Małyusz, *Zakon paulinów i devotio moderna. Mediaevalia. W 50 rocznicę pracy naukowej J. Dąbrowskiego*, Warszawa 1960 s. 263 n.

²⁵ Zob. Tabela nr 3.

²⁶ S. Kamińska, *Klasztory Brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie*, Gdańsk 1970.

²⁷ T. Silnicki, *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960 s. 467–481.

soborze w Pizie²⁸. Później tę koncepcję propagował Mikołaj Trąba jako arcybiskup gnieźnieński. Była to już jednak inna sytuacja, gdyż zakończyła się schizma, a rozbite wcześniej zakony zaczęły się ponownie centralizować. Na gruncie tak przeprowadzonej reformy zarysował się konflikt między biskupami i wspierającym ich królem a zwierzchnimi władzami zakonów, które chciały reformować klasztory pod swoją kontrolą. Jagiełło wspierał dążenia reformatorskie biskupów, widząc w tym możliwość uzyskania wpływu na wybór opatów, a może i na skład osobowy klasztorów i ich otwarcie dla miejscowej ludności. Często dla swych poczynań szukał wsparcia papieża. Znane są starania króla u generała karmelitów a następnie u papieża o utworzenie polskiej prowincji karmelitańskiej. Pierwszym śladem tych starań był list króla do generała zakonu, w którym, skarżąc się na skandale w klasztorze karmelitów w Poznaniu, poleca na przeora klasztoru Andrzeja Pastlera (pochodzącego z czeskiego klasztoru w Tachowie), jako reformatora i dobrego gospodarza, oraz prosi o przyznanie mu godności prowincjała polskiego. Nie znamy odpowiedzi generała, ale w 1426 r. papież Marcin V na prośbę króla wyznaczył Andrzeja prowincjałem polskiej prowincji karmelitanów na 5 lat. Kapituła generalna zakonu tej prowincji nie uznała, a papież w drugim liście do króla uwalnia klasztor poznański od zwierzchności prowincjałów czeskich i podporządkowuje sobie. Ale i to, bardziej kompromisowe rozwiązanie, nie znalazło akceptacji kapituły i nie udało się utworzyć polskiej prowincji, ani znieść egzempcji²⁹.

Wydaje się, że na tej samej drodze próbowano przeprowadzić reformę w polskich klasztorach cysterskich i nie mały był w tym udział króla. W przypadku cystersów sprawa była szczególnie trudna i ze względu na liczbę klasztorów i ich zasiedzenie w Polsce, jak i z powodu centralistycznej struktury zakonu. Sprzyjało jej natomiast szczególnie w końcu XIV i początku XV w. osłabienie i rozbitcie zakonu w wyniku schizmy.

Na podjęcie takiej próby może wskazywać zamiar utworzenia w 1401 r. kolegium cysterskiego przy nowo powstałym uniwersytecie w Krakowie. Inicjatywa wyszła od króla, ale możemy przypuszczać, że autorami tej koncepcji był Piotr Wysz biskup krakowski, jeden z wykonawców testamentu królowej Jadwigi, padewski doktor dekretów, koncyliarysta, gorący propagator reformy Kościoła³⁰, oraz Jan

²⁸ S. Kijak, *Piotr Wysz biskup krakowski*, Kraków 1933; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 138.

²⁹ T. M. Trajdos, *U zaranie karmelitów*, s. 49–51.

³⁰ S. Kijak, *Piotr Wysz*, s. 1–126; M. Gębarowicz, *Psalterz Floriański*,

Szczekna, czeski cysters, spowiednik królowej Jadwigi i profesor teologii na uniwersytecie krakowskim. Przed przybyciem do Polski, J. Szczekna był studentem uniwersytetu praskiego gdzie był kolegą wielu Polaków, był słynnym kaznodzieją — reformatorem związanym z kręgiem Milicza z Kromierza. Kontakty z Pragą i to zarówno z uniwersytetem jak i z klasztorem cystersów w Zbrasławiu, utrzymywał zresztą do końca życia. Pośredniczył w sprawie fundowania przez królową Jadwigę kolegium dla Litwinów w Pradze w 1397 r. O zainteresowaniu J. Szczekny sprawami edukacji świadczy jego troska o szkołę w Przemankowie, gdzie był proboszczem. O jego bezpośrednim kontakcie z królem może świadczyć nadanie na rzecz kościoła w Przemankowie, uczynione przez króla na osobistą prośbę J. Szczekny, w zamian za odprawianie jednej mszy tygodniowo za duszę króla i królowej Jadwigi³¹. Pozwala to przypuszczać, że jako cysters, reformator i profesor uniwersytetu, był J. Szczekna osobiście zainteresowany utworzeniem kolegium cysterskiego w Krakowie.

Prośba króla została zaakceptowana przez papieża Bonifacego IX, który wyznaczył opata Mogiły (był nim Mikołaj II) jego opiekunem³². Całej sprawy nie uzgodniono z kapitułą generalną zakonu. Można to usprawiedliwić trwającą wciąż schizmą, bowiem w tym czasie opaci klasztorów położonych w krajach należących do obediencji rzymskiej faktycznie zerwali związki z Citeaux. Zakon był rozbity i nie dziwnego, że klasztory dla obrony swych interesów szukały wsparcia króla, który chętnie go udzielał³³. Zjednoczenie klasztorów cysterskich nastąpiło już w 1409 r. i kapituła generalna rychło podjęła wysiłki dla zapobieżenia tendencjom odśrodkowym w zakonie i odbudowania swej władzy. Zignorowała też inicjatywę króla założenia kolegium w Krakowie i przodującą rolę opata Mogiły. W 1411 r. uchwalono, że cystersi z Polski mają się udawać na studia do Wiednia, a w 1413 r. kapituła zleciła opatowi Koprzywnicy wizytację klasztorów w prowincji polskiej. Równocześnie upoważniła go do korzystania z pomocy władzy świeckiej w razie potrzeby, szczególnie dla zmuszenia opata Jędrzejowa do wyrównania krzywd uczynionych klasztorowi w Sulejowie³⁴. Postanowienia kapituły z lat 1411–1413 mo-

s. 44–84.

³¹ Z. Siemiątkowska, *Jan Szczekna*, w: *Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, t. 5, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965 s. 34–75.

³² CDUJ t. 1 s. 23; Mog s. 92.

³³ J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 183–184.

³⁴ J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 186–187.

gą wskazywać, że zarysował się konflikt między królem a kapitułą generalną, a także między wspieranym przez króla opatem Mogiły a opatem Koprzywnicy.

Sytuacja uległa zmianie w czasie soboru w Konstancji. Wzrost znaczenia Polski i samego Jagiełły, krótkotrwały triumf koncyliaryzmu skłoniły kapitułę generalną do wyrażenia w 1416 r. zgody na powołanie studium cysterskiego w Krakowie. Rok później, w 1417 r., Jan opat Citeaux przybył do Konstancji i we współpracy z polskimi biskupami Mikołajem Trąbą, Andrzejem Łaskarzem i Jakubem z Korzkwi, którzy współdziałali z opatem Mogiły Janem Stachirem, określili zasady funkcjonowania studium i jego zasięg terytorialny. Przyznał też opatowi Mogiły opiekę nad studium i prawo egzekwowania od opatów obowiązku wysyłania doń zakonników³⁵. W 1418 r. król przekazał uniwersytetowi i opatowi Mogiły prawo patronatu kościoła św. Anny w Krakowie, przy którym mieściło się kolegium cysterskie³⁶. W tym samym roku opat Mogiły otrzymał od kapituły generalnej szereg uprawnień i został faktycznym zwierzchnikiem domów cysterskich w Królestwie Polskim i w archidiecezji gnieźnieńskiej. Wywołało to sprzeciw klasztorów leżących poza granicami Królestwa, szczególnie pomorskich³⁷. Sytuacja nie uległa jednak zmianie i w 1422 r. kapituła nakazała opatowi Mogiły podjęcie prac nad reformą klasztorów cysterskich w całej prowincji gnieźnieńskiej³⁸. W tym czasie nastąpiło ponowne ożywienie działań reformatorskich podejmowanych przez biskupów i króla. Statuty synodalne Mikołaja Trąby zawierały również zalecenia dla klasztorów, *De statu monachorum*, w których między innymi zalecano, aby klasztory przyjmowały wszystkich chętnych, bez względu na język i pochodzenie. To zalecenie kierowane było zapewne głównie do cystersów niechętnie otwierających swe furty dla ludności polskiej³⁹. Biskup poznański A. Łas-

³⁵ CDUJ t. 1 s. 116, 117; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 18–19; O opacie Janie Stachirze wspominają m. in.: K. Hoszowski, *Obraz życia i zasług opatów mogiłskich*, Kraków 1867 s. 18–30, J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 16–17; J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 189.

³⁶ Mog 122; CDUJ t. 1 s. 122.

³⁷ J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 189–190.

³⁸ *Tamże*; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 24–43.

³⁹ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie arcybiskupa Mikołaja Trąby z 1420 r.* wyd. J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1951 s. 44–48, 64–68. Tych spraw dotyczą również uchwały synodu w Łęczycy, gdzie wydano instrukcję dla wizytatorów klasztorów, wyd. B. Ulanowski, w: *Scriptores rerum polonicarum*, t. 13 s. 197. Episkopat usiłował nadane mu uprawnienia wykorzystywać, mimo że zakony protestowały powołując się na egzempcję.

karz, po nieudanej próbie sprowadzenia do Polski mnichów reformatorów z klasztoru Rocca di Mondragone, wspierał reformy benedyktynów z Łyśca i Lubinia, które miał realizować blisko związany z królem opat Mikołaj Drozdek i opat lubiński Wojciech Łysy. Reformy zmierzały w kierunku łączenia ascezy życia wewnętrznego mnichów z ideą życia czynnego. Próbowano też łagodzić konflikty gospodarcze poprzez wprowadzenie w 1427 r. podziału majątku między opata a kapitułę klasztoru św. Krzyża. Reformy zmierzające do ostryżenia dyscypliny i zwiększenia obowiązków napotykały na opór mnichów, a zniechęcony A. Łaskarz zrezygnował z biskupstwa i wstąpił do klasztoru benedyktyńskiego w Melk⁴⁰. Z jeszcze większymi trudnościami spotkali się reformatorzy klasztorów cysterskich, a to z powodu konfliktów wewnątrz prowincji gnieźnieńskiej, jak i zmiennej polityki kapituły generalnej, która wkrótce cofnęła uprawnienia przyznane opatom-reformatorom, w naszym przypadku opatowi Mogiły, wzmocniła prawa opatów-ojców, nakazując im coroczne wizytacje, a w 1424 r. prowincję polską poddała pod władzę opata Morymondu. Czy wywołało to sprzeciw króla, nie wiemy⁴¹.

Ponownie próby reform benedyktynów i cystersów podjęto w czasie soboru w Bazylei. W 1433 r. Hieronim z Pragi, bawiarz w Polsce jako wysłannik soboru, odwiedził klasztor na Łysej Górze i nakazał opatowi korektę niektórych wcześniejszych zarządzeń reformatorskich, ale zatwierdził dokonany w 1427 r. podział dóbr⁴². Nad nową wersją reformy benedyktynów, obok Hieronima z Pragi, pracowali profesorowie uniwersytetu: Stanisław ze Skalbmierza, Jan Dąbrówka i Jakub z Paradyża. Ten ostatni prowadzi nas znów do Mogiły, która nadal była ośrodkiem reformy cystersów. Jakub z Paradyża przebywał wtedy w Mogile i wraz z opatem Pawłem Paychbirnerem (Pachbornerem) próbowali wprowadzić reformę. Opat Paweł utrzymywał kontakty z Uniwersytetem Krakowskim, był nawet jego konserwato-

⁴⁰ Opat klasztoru na Łysej Górze Mikołaj Drozdek dwukrotnie składał godność, i na prośbę króla ponownie ją przyjmował. J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 140–141. Ostatnio znacznie obszerniej omawia te sprawy M. Derwich, *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992 s. 443–470.

⁴¹ J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 190. O tym, że król był niezadowolony może świadczyć jego mandat dla Miechowa, w którym zakazuje przyjmowania wizytacji z zewnątrz przez władze spoza kraju. Była to oczywiście sytuacja odmienna jak w przypadku cystersów, ale wskazuje na politykę króla. A. Blumenstok–Halban, *Nieznaný list Władysława Jagielly*, „Kwartalnik Historyczny” 8:1894 s. 646–648, dokument wydany w ZDM t. 7:1985.

⁴² J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 74–75; M. Derwich, *Benedyktyński klasztor*, s. 4.

rem, pozostawał także w dobrych stosunkach z biskupem Zbigniewem Oleśnickim, od którego uzyskał zgodę na odprawianie mszy w kościele parafialnym w Mogile, oraz z królem, od którego otrzymał szereg przywilejów. Był też Paweł propagatorem reformy w duchu proponowanym przez Jakuba z Paradyża⁴³. Jakub z Paradyża należał do najwybitniejszych koncyliarystów i reformatorów życia zakonnego. Jako profesor teologii na uniwersytecie należał do kręgu wybitnych koncyliarystów Eliasza z Wąwelnicy, Mikołaja Kozłowskiego, Benedykta Hesse; blisko współpracował z Tomaszem Strzemińskim, Janem z Kokorzyna, Wawrzyńcem z Raciborza, Mikołajem z Błonia i innymi teologami i prawnikami zainteresowanymi reformowaniem Kościoła. Utrzymywał też kontakty z klasztorem cystersów w Zbrasławiu. Jego pierwsze traktaty pisane w Mogile: *Dialogus religiosorum*, *De temptatione et consolacione religiosorum*, *Compendium de tribus substancialibus religiosorum* najlepiej ukazują jego koncepcję reformy życia wewnętrznego w klasztorach. Miała ona polegać na ścisłej obserwacji reguły zakonnej, przestrzegania ślubów ubóstwa, posłuszeństwa i czystości, oraz innych zaleceń reguły, np. postów. Temu zagadnieniu szeroko dyskutowanemu w owych czasach poświęcił Jakub z Paradyża traktat *Super esum carniū*. Naprawy życia zakonnego dotyczyły także kazania Jakuba z Paradyża, które wygłaszał towarzysząc opatowi Mogiły podczas wizytacji klasztorów⁴⁴. Wydaje się, że wysokie wymagania stawiane mnichom przez Jakuba z Paradyża zostały złagodzone przez wysłannika soboru Hieronima z Pragi.

Mimo starań episkopatu i opatów-reformatorów oraz wsparcia króla, reforma była niechętnie przyjmowana przez mnichów. Wspomniałam wyżej o konfliktach między braćmi a opatem Mikołajem Drozdem w klasztorze na Łysej Górze. Wybuchały też spory między zakonnikami Mogiły a opatem Janem Stachirem. Niechętnie wysyłano mnichów na studia, tłumacząc się brakiem środków. Wybuchały też konflikty między klasztorami na tle gospodarczym, narodowym a może i rywalizacji o łaski kapituły generalnej i króla.

Sytuację utrudniała zmienna polityka kapituły generalnej, wciąż niechętniej inicjatywom biskupów i króla. W 1433 r. podjęto uchwałę, aby w każdej prowincji jeden opat wizytował klasztory i składał sprawozdanie kapitule. O granicach prowincji miał decydować opat Citeaux, on też miał kontrolować studia mnichów i zbierać opłaty na rzecz kapituły. Była to ponowna próba powrotu do centralizmu⁴⁵.

⁴³ H. Leszczyński, PSB t. 25 s. 368–369.

⁴⁴ J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 84–138.

⁴⁵ J. Kłoczowski, *Prowincja polska*, s. 184.

Mimo słabych postępów reform w klasztorach Władysław Jagiełło nie tracił nią zainteresowania i w odniesieniu do cystersów wiązał ją wciąż z Mogilą. Świadczą o tym słowa jego dokumentu z 1430 r. „Obserwując z wielką uwagą kościoły i klasztory naszego królestwa widzimy między innymi, że klasztor w Mogile wyróżnia się szczególną pobożnością, a także widzimy, że bracia w Mogile zachowują nienaruszoną dyscyplinę zakonu”⁴⁶. Optymizm króla był jak się wydaje nadmierny, ale trzeba pamiętać, że w tym właśnie czasie działał w Mogile Jakub z Paradyża.

Wiemy jednak, że słowa króla, iż z wielką uwagą obserwuje klasztory swego Królestwa, nie były zwrotem retorycznym. Król ostro reagował na wypaczenia życia klasztorowego. Przykładem może być skarga króla do generała zakonu karmelitów i do papieża na naganne zachowanie karmelitów poznańskich⁴⁷, oraz wydany w 1424 r. mandat nakazujący urzędnikom, aby chwywali nieposłusznych braci zakonu franciszkanów i dostarczali ich wikariuszowi tegoż zakonu na Rusi – Markowi z Kandi⁴⁸. Z troską króla o poziom moralny zakonników i zakonnice wiąza się jego starania o połączenie kilku klasztorów norbertanek małopolskich, w których nastąpił upadek moralności i dyscypliny zakonnej⁴⁹. Dalsze badania przyniosą zapewne więcej tego rodzaju przykładów.

W świetle powyższych uwag, zainteresowanie króla klasztorami cystersów w Mogile wydaje się zrozumiałe. Trudniej wyjaśnić wsparcie i zainteresowanie klasztorami w Koprzywnicy. Było ono szczególnie intensywne w pierwszym okresie jego panowania, do 1408 r. Może ma to związek z aktywną polityką opatów, którzy szczególnie w końcu XIV i na początku XV w. musieli mieć bliższe kontakty z dworem królewskim. Są pewne ślady kontaktów Jadwigi z tym klasztorami. Z. Kozłowska-Budkowa i S. Szczur w pracy poświęconej dziejom Koprzywnicy do końca XIV w. pisali: *Król w tym czasie nie szczędził mnichom swej życzliwości i łaskowości, korzystając w zamian z stacji królewskich i podwód dostarczanych przez poddanych klasztoru. Chętnie też potwierdzał nowe nabytki opactwa, sam ze swej strony nie szczędząc nadań. W tydzień po śmierci Jadwigi, spiesząc z Litwy do Krakowa na jej pogrzeb, król zatrzymał się w opactwie i ofiarował mnichom swą posiadłość w Krzcinie. W zamian mieli odprawiać dwie*

⁴⁶ PSB t. 25 s. 368; wcześniej w dokumencie z 1414 r., Mog 118.

⁴⁷ T. M. Trajdos, *U zarania karmelitów*, s. 50–51.

⁴⁸ CEV s. 1052.

⁴⁹ W. Knapiński, *Św. Norbert*, s. 193; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 1 s. 145.

*msze tygodniowo w poniedziałki za duszę zmarłej królowej, w środy „pro peccatis et negligenciis” ofiarodawcy*⁵⁰. Także w późniejszych latach Jagiełło nie szczędził klasztorowi swych łask. Zainteresowanie króla tym opactwem osłabło po 1408 r. Potem znamy tylko jeden dokument z 1424 r. Być może miała na to wpływ rywalizacja Koprzywnicy i Mogiły i wsparcie, wprawdzie przejściowe, opata Koprzywnicy przez kapitułę generalną⁵¹. Pełniejsza odpowiedź na to pytanie będzie możliwa dopiero po zbadaniu dziejów opactwa w XV w.

W obecnym stanie badań bardzo trudno wyjaśnić zainteresowanie Jagiełły klasztorami w Łądzie i innymi klasztorami wielkopolskimi. W przeciwieństwie do klasztorów małopolskich, które się szybko polonizowały, klasztory wielkopolskie, a wśród nich i Łąd, były zdominowane przez Niemców. Nic też nie wiemy, aby w którymś z klasztorów wielkopolskich podejmowano próby reform. Król jednak nie szczędził im przywilejów, wyraźnie preferując Łąd.

Być może zaważyły na tym interesy obu stron. Klasztory wielkopolskie w XIV w. nie cieszyły się specjalną opieką (z wyjątkiem Łądu) dwóch ostatnich Piastów, i szukały wsparcia u Luksemburgów oraz margrabiów brandenburskich, wchodząc tym samym w orbitę ich wpływów. Szczodroblliwość Władysława Jagiełły dla klasztorów małopolskich, a także dla Łądu, widoczna już w pierwszych latach panowania, skłaniała opatów Paradyża i Łekna a następnie pozostałych klasztorów, do szukania protekcji króla. Król zaś, integrując Wielkopolskę z resztą królestwa już u progu swego panowania, starał się łagodzić stare konflikty i związać ze swą polityką różne siły społeczne. Chętnie okazywał swą łaskawość klasztorom, widząc w tym szansę ich silniejszego związania z Królestwem⁵². Możemy przypuszczać, że starał się o ich stopniową polonizację i szersze otwarcie dla miejscowej ludności. Wspomniane wyżej statuty synodalne Mikołaja Trąby, nakazujące przyjmowanie do klasztorów wszystkich chętnych i nadających się, bez względu na pochodzenie i język, wskazują, że takie tendencje były bliskie także episkopatowi⁵³.

⁵⁰ Z. Kozłowska-Budkowa, S. Szczur, *Dzieje opactwa*, s. 57–58.

⁵¹ Koprzywnica była opactwem najczęściej odwiedzanym przez Jagiełłę; według *Itinerarium*, król był w nim 9 razy i to aż 5 razy po 1408 r. A. Gąsiorowski, *Itinerarium*, passim. Kontakt z opactwem nie został więc przerwany.

⁵² To spostrzeżenie odnosi się przede wszystkim do klasztorów leżących na pograniczu Wielkopolski i Śląska. K. Kaczmarek, *Dzieje klasztoru cystersów w Przemęcie*, passim; J. Krasoń, *Uposażenie klasztoru cystersów w Obrze w wiekach średnich*, Poznań 1950, passim; J. Łojko, *Najnowsze badania*, s. 189–192.

⁵³ *Statuty synodalne*, s. 64–68.

Szczególne zainteresowanie Jagiełły Łądem, położonym w sercu Wielkopolski, może wskazywać, że ten klasztor król chciał jako pierwszy otworzyć dla miejscowej ludności i polonizować. Bliskie związki Łądu z miejscową szlachtą i możliwymi w XIV w. uprawdopodobniają to przypuszczenie. Może są to zbyt daleko idące przypuszczenia, i zupełnie zwyczajnie opaci Łądu mieli najłatwiejszy dostęp do króla, który prawie co rok przebywał w pobliżu klasztoru⁵⁴.

Przedstawiony materiał źródłowy i jego wstępna interpretacja pozwalają na wyciągnięcie kilku ogólnych wniosków. Władysław Jagiełło przez całe swe panowanie nie szczędził uwagi i hojności opactwom cysterskim znajdującym się w granicach Królestwa. Nie tylko potwierdzał stare przywileje, ale także wspierał poczynania klasztorów zmierzające do przebudowy ich gospodarki. Wraz z biskupami reformatorami, którzy być może byli protektorami opatów u króla i z kolejnymi opatami Mogiły, wspierał król dążenia reformatorskie, preferując ich kierunek zrodzony z ducha koncyliarizmu, to jest zmierzający do osłabienia władzy kapituły generalnej i opatów-ojców, oraz wyodrębnienia i umocnienia polskiej prowincji cysterskiej i poddania reformy kontroli biskupów. Na tym tle dochodziło do konfliktu z kapitułą generalną zakonu, która mimo wahań, starała się utrzymać centralistyczną strukturę zakonu i sprawować pełną kontrolę nad reformą klasztorów. Powstanie, mimo początkowych oporów kapituły, studium cysterskiego przy Uniwersytecie Krakowskim z inicjatywy, a w każdym razie przy wyraźnym wsparciu króla, może świadczyć, że Jagiełło przywiązywał wagę nie tylko do podniesienia moralnego poziomu mnichów, ale i do ich rozwoju intelektualnego. Z drugiej strony utworzenie tego studium miało związek z szerszym problemem, organizacji polskiej prowincji cysterskiej i jej bliższego związku z polskim Kościołem i z państwem. Wreszcie nie możemy wykluczyć, że król pragnął stopniowo polonizować klasztory cysterskie, głównie wielkopolskie, przez ich otwarcie dla miejscowej ludności, aby związać je silniej z monarchią.

Wraz ze zmierzchem koncyliarizmu ten kierunek reform został zahamowany, zresztą napotykał na silny opór samych klasztorów niechętnych zmianom i zwiększonym wymaganiom, a także zbyt biednym, aby im podołać. Do koncepcji związania klasztorów cysterskich

⁵⁴ A. Gąsiorowski, *Itinerarium*, passim. O kontaktach Łądu z lokalnym możnowładztwem pisał J. Łojko, *Fryz heraldyczny w kaplicy św. Jakuba w Łądzie nad Wartą*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 22: 1977 s. 125 n., oraz t. 27: 1983 s. 185–186.

z państwem wrócono w XVI w., ale w zupełnie zmienionej sytuacji i państwa i Kościoła.

Dalsze badania nad późnośredniowiecznymi dziejami polskich opactw cysterskich pozwolą zapewne na weryfikację tych wniosków. Pragnęłam jednak zasygnalizować, że warto je prowadzić możliwie wszechstronnie, nie ograniczając się wyłącznie do perspektywy zakonnej.

Tabela nr 1

Dokumenty Władysława Jagiełły dla klasztorów cysterskich
w układzie chronologicznym

Rok	Klasztor	Miejsce wystawienia	Źródło-wydanie
1386	Łąd	Pyzdry	KDWP III 1845
1386	Mogiła	Wiślica	Mog. n. 97
1386	Mogiła	Wiślica	Mog. n. 98
1386	Koprzywnica	Sandomierz	ZDM VI 1520
1388	Sulejów	Przedborz	AGAD 3391
1388	Sulejów	Przedborz	AGAD 6298?
1388	Mogiła	Mogiła	B. Jag. rps 8056 f.44
1389	Mogiła	Mogiła	Mog. n. 96
1389	Mogiła	Kraków	ZDM VI 1558
1390	Koprzywnica	Opatów	ZDM VI 1572
1392	Koprzywnica	Opatów	KDM IV 1018
1392	Łąd	Łąd	KDWP III 1927
1393	Paradyż	Inowódz	KDWP III 1930
1393	Łekno	Gniezno	KDWP IV 2073
1399	Koprzywnica	Koprzywnica	KDM IV 1049
1399	Mogiła	Nowy Korczyn	Mog. n. 100
1399	Łąd	Gniezno	KDWP III 2002
1400	Łąd	Stupca	KDWP V 3
1400	Koprzywnica	Kraków	KDM IV 1057
1402	Łekno	Gniezno	KDWP VII 430
1403	Łąd	Kraków	KDWP V 29
1404	Łąd	Łęczycza	KDWP VII 523
1405	Sulejów	Piotrków	ZDM VI 1677
1405	Mogiła	Kraków	Mog. n. 110
1406	Koprzywnica	Kraków	KDM IV 1096
1406	Sulejów	Brodnia	ZDM VI 1693
1406	Łekno	Poznań	KDWP VII 570
1406	Paradyż	Kościan	KDWP V 97

Rok	Klasztor	Miejsce wystawienia	Źródło-wydanie
1406	Łąd	Łęczycza	KDWP V 99
1407	Mogiła	Kraków	Mog. n. 112
1407	Koprzywnica	Nowy Korczyn	KDM IV 1101
1407	Bledzew-Zem.	Poznań	KDWP VII 585
1407	Łąd	Niepołomice	KDWP V 117
1408	Koprzywnica	Koprzywnica	ZDM VI 1709
1408	Koprzywnica	Nowy Korczyn	ZDM VI 1710
1408	Wieleń	Kościan	KDWP VII 608
1408	Łąd	Konin	KDWP VII 633
1409	Łekno-Wągr.	b. m.	Kr. Wągrowiecka s.15
1409	Wieleń	Kraków	KDWP VII 633
1414	Mogiła	Kraków	Mog. n. 118
1416	Szczyrzyc	Mszana Dolna	ZDM VI 1807
1417	Wieleń-Przemęt	Kraków	KDWP VIII 810
1418	Mogiła	Kraków	Mog. n. 122
1418	Łąd	Gębice	KDWP VIII 824
1421	Obra	Sanok	KDWP VIII 919
1424	Łąd	Pyzdry	APPoz. Hock 353
1424	Koprzywnica	Sandomierz	KDM IV 1223
1425	Obra	Koło	KDWP VIII 1049
1425	Ołobok	Brześć Kuj.	KDWP VIII 1027
1425	Łąd	Gniezno	KDWP V 411
1426	Wąchock	Łęczycza	KDWP IX 1090
1426	Ołobok	Łęczycza	KDWP IX 1091
1426	Paradyż	Paradyż	KDWP IX 1098
1426	Paradyż	Paradyż	KDWP V 444
1427	Łekno-Wągr.	b. m.	Kr. Wągr. s. 16
1428	Mogiła	Kraków	Kat. Mog. n. 169
1431	Sulejów	Kraków	AGAD 3654
1431	Mogiła	Kraków	Mog. n. 118 s. 100
1431	Szczyrzyc	Kraków	ZDM VII 2069
1431	Obra	Łęczyn	KDWP V 523
1432	Wąchock	Sieradz	KDWP IX 1285
1433	Mogiła	Kraków	Mog. n. 116 s. 98
1433	Jędrzejów	Chęciny	KDM IV 1297

Uwagi 1. W tablicach podaję jedno miejsce wydania, w miarę możliwości najnowsze. Dokumenty dla Łekna z Kroniki Wągrowieckiej późne źródło – XVII w. są niepewne. Kronika podaje tylko, że Jagiełło takie dokumenty wystawił i czego dotyczyły. 2. W pierwszych latach panowania Jagiełły przeważają dokumenty dla klasztorów małopolskich. Z klasztorów Wielkopolskich pojawia się tylko Łąd. Dopiero od roku 1393 zaczynają się pojawiać dokumenty dla innych klasztorów.

Tabela nr 2

Dokumenty Władysława Jagiełły dla klasztorów cysterskich

Klasztor	Rok	Miejsce wystawienia	Regest b. uproszczony
Mogiła	1386	Wiślica	Wł. II zatwierdza klasztorowi sprzedaż wsi Wiktorowice przez Tomasa z Węgleszyna i nadaje jej swobody. Mog. n. 98.
	1386	Wiślica	Wł. II uwalnia kl. od opłaty za drewno na potrzeby kl. splawiane Wisłą. Mog. n. 97.
	1388	Mogiła	Wł. II transumuje dok. z 1351 dotyczący wsi Kładno.
	1389	Kraków	Wł. II na prośbę opata potwierdza swój dok. z 1386 r. w spr. Wiktorowic. ZDM VI 1558.
	1389	Mogiła	Wł. II przenosi na pr. niemieckie wieś Stroniszową.
	1399	N. Korczyn	Wł. II potwierdza kupno przez kl. wsi Łęg od opata Koprzywnicy.
	1405	Kraków	Wł. II potwierdza nabycie przez kl. wsi Kantorowice.
	1407	Kraków	Wł. II uwalnia wieś Kantorowice od danin z wyjątkiem spu owsa.
	1414	Kraków	Wł. II nadaje kl. w Mogile cztery bałwany soli z żup wielickich.
	1418	Kraków	Wł. II nadaje uniwersytetowi i opatowi Mogiły prawo patronatu kościoła św. Anny w Krakowie.
	1430	Kraków	Wł. II nadaje kl. trzy miary białej soli co kwartał z żup w Wieliczce.
	1431	Kraków	Wł. II nadaje kl. 12 miar drobnej soli z żup w Wieliczce.
	1433	Kraków	Wł. II potwierdza dok. z 1413 r. o nabyciu przez kl. dwóch gór soli.

Klasztor	Rok	Miejsce wystawienia	Regest b. uproszczony
Koprzywnica	1386	Sandomierz	Wł. II transumuje trzy dok. przedłożone przez opata Mikołaja.
	1390	Opatów	Wł. II transumuje dok. Jadwigi z 1388 r.
	1392	Opatów	Wł. II zezwala klasztorowi założyć miasto Frysztak.
	1399	Koprzywnica	Wł. II przekazuje klasztorowi wieś Krzcin i nadaje różne przywileje i zwolnienia.
	1400	Kraków	Wł. II potwierdza, że wziął od klasztoru w dożywocie 3 wsie, aby je zagospodarować.
	1406	Kraków	Wł. II przekazuje klasztorowi część wsi Krzcin w zamian za modlitwy.
	1407	N. Korczyn	Wł. II zwalnia wsie klasztoru od ingerencji urzędników królewskich.
	1408	Koprzywnica	Wł. II oświadcza, że opat i konwent oraz ich poddani zobowiązani są do udzielania gościny i podwód tylko braciom króla i dostojnym gościom, a królowi podwód do Sandomierza i Osieka, ZDM VI 1709.
	1408	N. Korczyn	Wł. II zakazuje swym urzędnikom pociągać ludzi klasztoru do prac w wymiarze większym niż za czasów Kazimierza W., ZDM VI 1710.
Sulejów	1424	Sandomierz	Wł. II ustanawia targ w Koprzywnicy.
	1388	Przedborz	Wł. II zezwala opatowi urządzić targ w mieście Sulejowie, AGAD 3391.
	1388	Przedborz	Wł. II nadaje mieszkańcom Sulejowa przywileje, AGAD 6298 (może ten sam co poprzedni).
	1405	Piotrków	Wł. II poświadcza, że opat Teobald odstąpił wieś Puczniów Mikołajowi z Łazowa w zamian za wsie Prucheńsko i Słoki.

Klasztor	Rok	Miejsce wystawienia	Regest b. uproszczony
Sulejów	1406	Brodnia	Wł. II uwalnia spustoszone wsie klasztoru Prucheńsko i Słoki od wszelkich świadczeń.
	1431	Kraków	Wł. II potwierdza dok. Kazimierza W. z 1336 r. odnawiający stare przywileje.
Wąchock	1426	Łęczycza	Wł. II ustanawia jarmark i cotygodniowy targ w mieście Kazimierzu.
	1432	Sieradz	Wł. II zaświadcza porozumienie między kl. w Wąchocku i Trzemesznie w sprawie sprzętu zbóż i poboru czynszów w zamienionych wsiach.
Jędrzejów	1433	Chęciny	Wł. II potwierdza przywileje klasztoru nadane przez Kazimierza W.
Szczyrzyc	1416	Mszana Dolna	Wł. II zezwala opatowi na lokację miasta we wsi klasztornej Góra.
	1431	Kraków	Wł. II przenosi wsie opactwa z prawa polskiego na niemieckie.
Łekno-Wągrowiec	1393	Gniezno	Wł. II na prośbę opata ustanawia w Wągrowcu targ i nadaje przywileje.
	1402	Gniezno	Wł. II potwierdza przywilej wyd. przez Kazimierza W. w 1365 r.
	1406	Poznań	Wł. II nadaje klasztorowi wieś Bobrowniki.
	1409	b.m.	Wł. II zwalnia klasztorny folwark Wierzbno od wszelkich świadczeń z łanów kmieci.
	1427	b.m.	Wł. II i opat Wągrowca nadają mieszkańcom Wągrowca prawo magd. i liczne zwolnienia.
Bledzew-Zemsko	1407	Poznań	Wł. II potwierdza dok. Wincentego z Chycin dla klasztoru.
Łąd	1386	Pyzdry	Wł. II potwierdza dok. wyd. przez Tomasza sędziego kaliskiego dla kl. w Łądzie w 1375 r.

Klasztor	Rok	Miejsce wystawienia	Regest b. uproszczony
Łąd	1392	Łąd	Wł. II przekazuje klasztorowi wieś Skorzęcin z jeziorem.
	1399	Gniezno	Wł. II potwierdza wyrok sędziego i starosty w sprawie wsi Makownica.
	1400	Stupca	Wł. II nadaje kl. wieś Makownica i potwierdza jej granice.
	1403	Kraków	Wł. II zaświadcza, że zamienił z opatem Łądu wieś Sokołowo na Wronczyno Małe i Niedamirz.
	1404	Łęczycza	Wł. II potwierdza i transumuje dok. starosty Perygryna z 1387 r.
	1406	Łęczycza	Wł. II potwierdza nadanie kl. przez król. Jadwigę wsi Kownaty i lasu Wąwół.
	1407	Niepołomice	Wł. II zezwala kl. założyć miasto we wsi Zagorow.
	1408	Konin	Wł. II zwalnia opata Łądu z obowiązku stawiania na roczkach sądowych.
	1418	Gębice	Wł. II zezwala kl. na przeniesienie miasta Łąd z prawa polsk. na niemieckie.
	1424	Pyzdry	Wł. II rozstrzyga sprawy sądowe Łądu.
	1425	Gniezno	Wł. II potwierdza przywileje dla wsi Wronczyno.
Wieleń-Przemęt	1408	Kościan	Wł. II nadaje kl. miasto Przemęt z przyległymi wsiami i zezwala na wykup nadania od Andrzeja i Przybysława z Gryżyny.
	1409	Kraków	Wł. II nadaje kl. miasto Przemęt z przyległymi wsiami, obdarza je wolnościami i zezwala na przeniesienie kl. z Wieleń do Przemętu.
	1417	Kraków	Wł. II nakazuje sądom i staroście generalnemu ochronę granic kl.

Klasztor	Rok	Miejsce wystawienia	Regest b. uproszczony
Obra	1421	Sanok	Wł. II nakazuje zawiesić terminy sądowe przeciw kl., aż do przybycia króla do Poznania.
	1425	Koło	Wł. II nakazuje, aby sprawy sądowe kl. rozpatrywać tylko na sądach wiecowych i starościńskich.
	1431	Łęczyn	Wł. II potwierdza przywileje swych poprzedników.
Ołobok	1425	Brześć Kujawski	Wł. II zakazuje sądowi ziemskiemu w Kaliszu sądenia sprawy o granice między kl. a Mikołajem ze Sławna.
	1426	Łęczycza	Wł. II nakazuje zawiesić terminy sądowe kl. aż do powrotu opiekuna kl. Marcina z Kalinowej.
Paradyż	1393	Inowódz	Wł. II potwierdza zamianę wsi między kl. a Peregrynem Karpickim.
	1406	Kościan	Wł. II rozsądza spór między kl. a starostą międzyrzeckim i określa powinności kl. wobec starosty.
	1426	Paradyż	Wł. II zatwierdza przywileje kl. wydane przez Przemysła II.
	1426	Paradyż	Wł. II nakazuje, aby w dobrach kl. nie urządzano zjazdów, stacji, sądów itp.

Tabela nr 3

Dokumenty Władysława Jagiełły dla klasztorów w Królestwie Polskim

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Dominikanie			
Kraków	1388 (?)	Kraków	KDKr II 347
	1431	Kraków	MK 98 k, 72

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Lwów	1392	Kościejów	AGiZ II 21
	1395	Podgoraj	AGiZ II 22
	1397	Lwów	AGiZ II 24
	1399	Szczyrzec	AGiZ III 71
	1408	Przemysł	AGiZ II 36
	1425 (?)	Kraków	MSum IV/3 s. 592
Sandomierz	1424	Sandomierz	ZDM VII 1970
	1431	Medyka	KDM IV 1280
	1431	Medyka	KDM IV 1281
Poznań	1413	Śrem	KDWP VII 714
Wronki	1406	Poznań	KDWP V 95
Sieradz	1416	Brodnia	MSum V/2 5564
Brześć Kujawski	1425	Brześć (?)	CDP II 565
	1433	Kraków	AKH 56
Łęczyca	1413	Radoszyce	Arch.Dom.Krak. k.11
	1428	Radoszyce	Arch.Dom.Krak. k.1
Opatowiec	1429	N. Korczyn	KDM IV 1221
	1424	N. Korczyn	ZDM VII 1969
Kamieniec	1402	Dobrestany	Arch.Sang. I 23
Sieradz	1425	Wolbórz	MSum V 5564
Poznań	1413	Śrem	KDWP VII 714
Benedyktyni			
Łysa Góra	1386	Łysa Góra	ZDM VI 1519
	1393	Łagów	KDM IV 1023
	1409	Kraków	KDM IV 1112
	1423	Łańcut	KDM IV 1209
	1434	N. Korczyn	KDM IV 1306
Lubiń	1393	Poznań	D. Lubiń 122
	1406	Pyzdry	D. Lubiń 131
	1407	Konin	D. Lubiń 132
	1414	Śrem	D. Lubiń 149
	1414	Poznań	D. Lubiń 148
Benedyktyni			
Mogilno	1398	Inowrocław	KDWP III 1989
	1402	Kraków	KDWP VII 445 (?)

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Mogilno	1420	Mogilno	KDWP VIII 885
	1428	Gniezno	KDWP IX 1169
Tyniec	1398	Sandomierz	KDTyn. I 127
B. słowiańscy Krak.	1390	Kraków	L. Benef. III 22
Benedyktynki			
Staniątka	1396	Niepołomice	CDP III 181
	1432	Kraków	CDP III 205
Karmelici			
Kraków	1395	–	L. Benef. III 475
	1401	N. Korczyn	KDKr II 452
	1413	Żarnowiec	KDKr II 545
	1433	N. Korczyn	KDM IV 1274
Poznań	1406	Kraków	KDWP V 91
	1410	Poznań	KDWP VII 668
	1428	Poznań	KDWP V 482
Bydgoszcz	1410	Bydgoszcz	APBydg. kl. Karm 3
Franciszkanie			
Kamieniec	1402	Kamieniec	AGiZ X 34
Krosno	1407	Krosno	AGiZ III 82
Lwów	1400	Lwów	AGiZ III s. 145
Klaryski			
Kraków – św. Andrzej	1401	Łagów	KDKr II 435
	1402 (?)	Kraków	ZDM VI 1654
	1408 (?)	Kraków	
	1404	Sandomierz	ZDM VI 1849
	1405	Kraków	KDKr II 486
	1431	Kraków	KDM IV 260
Stary Sącz	1412	Kraków	KDM IV 138
	1424	Szydłów	AKH IX 11
	1431	Krosno	KDM IV 1271
	1433	–	MK XI 286
Gniezno	1430	Gniezno	MSum IV/3 649
	1433	Poznań	KDWP IX 1328

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Kanonicy Reg. św. Augustyna			
Kraków — Boże Ciało	1405	Kraków	KDKr II 487
	1414	Kraków	KDKr II 551
	1416	Kraków	KDM IV 1155
	1421	Kraków	ZDM VII 1906
	1421	Kraków	KDKr II 603
	1423	N. Korczyn	ZDM VII 1950
	1426	Kłobuck	KDM IV 1238
	1431	Kraków	ZDM VII 2071
	1431	Kraków	ZDM VII 2091
	1432	N. Korczyn	ZDM VII 2111
Mstów	1405	Kraków	ZDM VI 1674
	1406	Przedborz	ZDM VI 1696
Trzemeszno	1386	Trzemeszno	KDWP III 1849
	1386	Trzemeszno	KDWP III 1850
	1388	Trzemeszno	KDWP III 1876
	1402	Stawiszyn	KDWP VI 384
	1402	Mogilno	KDWP VII 437
	1406	Poznań	KDWP VII 571
	1408	Gniezno	KDWP VII 605
	1408	Gniezno	KDWP VII 606
1429	Poznań	KDWP IX 1207	
Augustianie—Eremici			
Kraków — św. Katarzyna	1387	N. Korczyn	KDKr II 344
	1387	bm	Lustr. Krak. I 30–31
	1394	Kraków	KDM IV 1029
	1427	Kraków	APKr terr.Crac s. 312
Olkusz	1387 (?)	bm	AKH AU IX 203
Pilzno	1403	Kraków	ZDM VI 1655
	1413	Kraków	ZDM VII 1775
Paulini			
Częstochowa	1393	Kraków	ZbPaul. 31
	1413	Wieluń	ZbPaul. 61
	1414	Sieradz	ZbPaul. 65
	1425	bm	LC II 145
Częstochowa	1429	bm	ZbPaul. 95
Wieluń	1393	Kraków	ZbPaul. 33

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Joanici			
Poznań	1394	Oborniki	KDWP III 1943
	1408	Kościan	KDWP VII 609
	1425	Kościan	KDWP VIII 1038
	1428	Śrem	KDWP IX 1173
	1430	Łęczycza	MSum IV/3 650
Duchacy			
Kraków	1386– –1395	Kraków	KDKr II 333
	1409	Sandomierz	KDKr II 518
Sandomierz	1395	Wiślica	KDM IV 1035
Brygidki			
Lublin	1426	Krasnystaw	ZDM VII 1996
	1431	Bystrzyca	ZDM VII 2085
	1432	Lublin	ZDM VII 2113
Kartuzi			
Lechnica	1425	Lwów	ZDM VII 1991
Bożogrobcy			
Miechów	1387	Kraków	ZDM VI 1534
	1389	N. Korczyn	ZDM VI 1550
	1395	Kraków	ZDM VI 1607
	1401	N. Korczyn	ZDM VI 1644
	1404	Kraków	ZDM VI 1662
	1404	Żarnowiec	ZDM VI 1664
	1405	Kraków	ZDM VI 1673
	1412	Kraków	ZDM VI 1765
	1424	Sandomierz	ZDM VIII 1009
	1432	N. Korczyn	ZDM VII 2112
	1433	Kraków	ZDM VII 2122
	1433	Jedlnia	ZDM VII 2127
	Szpital św. Trójcy pod Sieradzem	1426	Sandomierz
1430		Brześć Kuj.	MSum V/1
1432		Pabianice	MSum V/1 2387
Zakon Grobu Pańskiego na Stradomiu	1420	Rzym (odpo- wiedź na pismo króla)	KKDKr II 235

Zakon i klasztor	Rok	Miejsce	Źródło-wydanie
Norbertanie			
Nowy Sącz	1409	Kalisz	ZDM VI 1724
	1410	N. Sącz	ZDM VI 1737
	1412	N. Sącz	Lustr. krak. 153 (?)
	1412	Kraków	ZDM VI 1858
	1412	N. Sącz	ZDM VI 1762
Busko-Imbramowice	1412	Wiślica	KDM IV 1137
	1413	Miechów	Budkowa. Dok. 15
	1415	Wiślica	ZDM VI 1796
	1418	N. Korczyn	ZDM VII 1866
Strzelno	1393	Strzelno	APPoz.kl.Strzel.A. 36
	1424	Mogilno	APPoz.kl.Strzel.A. 45
	1425	Inowrocław	APPoz.kl.Strzel.A. 49

WYKAZ SKRÓTÓW

AGAD	–	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AKH	–	Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie
APPoz	–	Archiwum Państwowe w Poznaniu
Arch. Sang.	–	Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I–III, Lwów 1887–1890
APBydg. kl. Kar.	–	Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Klasztor Karmelitów
Arch. Dom. Krak.	–	Archiwum OO. Dominikanów w Krakowie
APKr	–	Archiwum Państwowe w Krakowie
AGiZ	–	Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie, t. I–XI, Lwów 1868 i nn.
B. Jag.	–	Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (rękopis)
CDP	–	Codex diplomaticus Poloniae, t. I–IV, wyd. L. Rzyżczyński, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, M. Borowski, Warszawa 1847–1887.
CDU	–	Codex diplomaticus Universitatis Studii generalis Cracoviensis, t. I, Kraków 1870
CEV	–	Codex diplomaticus Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882
D. Lubią	–	Dokumenty opactwa benedyktynów w Lubiniu z XIII–XV w., wyd. Z. Perzanowski, KDWP s. nova, z. 1
KDKKr	–	Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, cz. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883

KDM	–	Kodeks dyplomatyczny Małopolski, T. IV, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1905.
KDTyn	–	Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875
KDWP	–	Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. I–V, wyd. I. Zakrzewski, F. Piekosiński, t. VI–IX, wyd. A. Gąsiorowski i współpracownicy, Poznań 1877–1990
Kr. Wągrow.	–	rkps w klasztorze cystersów w Wąchocku, odpis Ekspedycja Archeologiczna IH UAM w Łeknie
L. Benef.	–	J. Długosz, Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis, t. III, Kraków 1864
LC	–	Liber Cancellariae Stanislai Ciolek, Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der hussitischen Bewegung, wyd. J. Caro, t. I–II, Wien 1871–1874
Lustr. Krak.	–	Lustracje Województwa Krakowskiego 1564, cz. 1–2, wyd. J. Małecki, Warszawa 1962–1964
M. K.	–	Księgi Metryki Koronnej w AGAD
M. Sum.	–	Matricularum Regni Poloniae Sumaria, t. I–V, Warszawa 1905 i nn.
Mog.	–	Diplomata Monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam, wyd. E. Janota, Kraków 1865
Zb. Paul.	–	Zbiór dokumentów OO. Paulinów w Polsce, oprac. J. Fijałek, z. 1.1382–1464, Kraków 1938
ZDM	–	Zbiór dokumentów małopolskich, t. VI–VII, wyd. I. Sułkowska-Kurasiowa, S. Kuraś, Wrocław–Warszawa 1974–1975.

JADWIGA KRZYŻANIAKOWA

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO AND THE CISTERCIAN MONASTERIES IN THE KINGDOM OF POLAND

Summary

In all the years of his rule Władysław Jagiełło was interested in religious orders and gave his preference, it seems, to those that were open to reform and new trends in the Church. The number of documents issued to Cistercian convents in the name of the King suggests that took a keen interest in them, at a time when the Order was going through a difficult period. Władysław Jagiełło issued 63 documents to the 13 convents of the „grey monks” in the Kingdom of Poland. It is a remarkably high percentage of all the total of 137 royal documents of this kind, addressed to 46 monasteries of various religious orders. Of the ones addressed to the Cistercians twenty two reaffirm earlier grants and exemptions, while as many as forty one contain new endowments and privileges. The content of the royal charters (which still require

further study) indicates that Władysław Jagiełło supported the Cistercian economic model (large-scale farming, organization of fairs, encouragement of trade and the trades) and tried to assist the resettlement of Cistercian communities into towns. He also endorsed the initiative to set up a Cistercian *studium* at the University of Kraków and wanted the new college to be placed under the jurisdiction of the Abbot of Mogiła. The king's preoccupation with the Cistercian monks' intellectual development and his desire to attach them to an academic centre in Poland was no doubt connected with plans to organize a Polish province of the Cistercian Order and to bind it to the Polish State and Church. All those plans chimed in with the conciliar idea of reform of religious orders, popular with both king and bishops. Władysław Jagiełło supported internal reform in the monasteries, and especially the reformers at Mogiła, which became the centre of the new movement. The king's interest in the monasteries of Wielkopolska may have been caused by his desire to bind them closer to the Polish State and to open them up to the local population, in brief to polonize them. The process was to be led by Łąd. It had always had close ties with the local gentry and was therefore uniquely qualified to enjoy Władysław Jagiełło's protection. As the popularity of conciliarism began to wane, the reform movement came to a halt. The idea of binding the Cistercian monasteries onto the state was revived in the 16th century. At that time, however, State and Church found themselves in an altogether different situation.

Translated by Andrzej Branny